

О. АМОША

СТРАТЕГІЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО МЕХАНІЗМУ

До найактуальніших завдань економічної науки належить сьогодні відстеження проблем і тенденцій ринкових перетворень у промисловому секторі України, концептуальне та законодавче упорядкування економічного і соціального розвитку промисловості загалом, а також її галузей і окремих промислових регіонів. Особливої ваги набуває науково-методична участь економістів у роботі органів державної влади.

Промисловість як масштабна сфера прояву закономірностей і суперечностей системних ринкових трансформацій стала об'єктом досліджень з широкого кола проблемних напрямів. Це стабілізація виробничої динаміки та фінансово-економічної ситуації, промислова політика і механізми її реалізації, структурні реформи у промисловості, активізація інноваційних та інвестиційних процесів, державне регулювання промислового розвитку в перехідній економіці, соціально-трудова відносинами та соціальні наслідки ринкових перетворень у промисловості, екологічні проблеми, інформатизація виробництва як передумова зростання його ефективності і конкурентоспроможності, вплив нових глобалізаційних реалій на промисловий розвиток тощо.

Вчені вносять свій науковий вклад і в конкретне розв'язання проблем окремих промислових галузей, насамперед промислово-енергетичного комплексу, особливо вугільної промисловості, чорної металургії, машинобудування та хімії. Зокрема, Інститут економіки промисловості НАН України активно співпрацює з підприємствами, органами центральної та регіональної влади, з науковими установами і вищими навчальними закладами. Усе це сприяє позитивним зрушенням у промисловості Донецького регіону і країни загалом.

В Україні протягом останніх років спостерігається зростання обсягів промислового виробництва — від 4,3 % у 1999 р. до 17,4 % у першому кварталі 2001 р. Це стосується також валової доданої вартості (збільшення до 23,7 %). У 2000 р. найвищі темпи зростання (від 17 % до 39 %) зафіксовано у легкій промисловості, деревообробній та целюлозно-паперовій, харчовій, чорній металургії, машинобудуванні та металообробці. За попередні роки характеризувався позитивною сталою динамікою розвиток чорної металургії, хімічної, нафтохімічної, деревообробної та целюлозно-паперової, легкої, харчової промисловості.

Однак від'ємну динаміку спаду виробництва (від 4 до 0,4 %) мали такі важливі галузі, як паливна, електроенергетика, будівельних матеріалів. Та й у цілому українська промисловість ще залишається складною, розбалансованою, динамічно нестійкою, вельми чутливою до чинників, що порушують економічну безпеку, соціально напруженою та екологічно слабосприйнятливою до світових стандартів.

Більше того, нинішню ситуацію у промисловості можна розцінювати лише як явище короткочасної кон'юнктурно зумовленої стабільності. Про стабільність у розумінні якісної характеристики промислової системи, що забезпечується постіндустріальною модернізацією всіх її факторів, структур і функцій, як цього вимагає сьогодення, говорити

ще рано. Здійснені перетворення поки що не стали надійною гарантією якісних зрушень та постійного зростання. Тому концепція промислового розвитку потребує кардинальної переорієнтації на прогресивні сучасні чинники — інформаційно-технологічні, творчо-інтелектуальні, соціальні. Водночас принципово мають бути змінені підходи до ресурсоспоживання у промисловості як основи поліпшення її економічних характеристик, зміцнення конкурентоспроможності та забезпечення рівноправного входження у світогосподарську систему.

Актуальною у науково-практичному плані залишається проблема економічної підтримки ефективно працюючого національного товаровиробника як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Її розв'язання можливе у кількох напрямках: оптимізація податкового навантаження, усунення можливостей для недобросовісної конкуренції з боку зарубіжних виробників, розширення підтримки експортної діяльності в межах міжнародного правового поля, використання потенціалу організаційно-економічної інтеграції світогосподарської системи.

Хоча в інвестиційній діяльності в реальному виробництві протягом останнього року спостерігається деяке поживлення, загалом ситуація не відповідає завданням масштабного технологічного оновлення промислових підприємств. А інноваційна наповненість наявних інвестицій взагалі залишається дуже низькою.

Існуючі бюджетні проблеми в державі, з одного боку, та самі принципи ринкової моделі, з другого, виключають можливість повернення до практики масштабних централізованих капіталовкладень. Тому активізація дій держави в інвестиційній сфері можлива на основі посилення її регулюючого впливу (шляхом впровадження заходів більшої економічної мотивації до накопичення коштів та їхнього спрямування на реальні інвестиції), розвитку нових форм і методів участі держави у комерційних інвестиційних проектах, законодавчого та економічного сприяння формуванню розгалуженої системи інституційних інвесторів (включаючи венчурні фірми), захисту прав та інтересів найбільшого інвестора — населення.

На рівні основної ланки — підприємства — забезпечення ефективності промислового виробництва в сучасних умовах потребує докорінної зміни організації роботи, вдосконалення інноваційної діяльності, зниження витрат і підвищення фінансової стабільності, розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, кадрового забезпечення перетворень. Особливо важливі сьогодні кардинальні зміни в управлінні — у напрямі реалізації маркетингової концепції, застосування прогностичних оцінок і стратегічного планування, колективного керування якістю продукції, її оновлення, диверсифікації виробництва, безвідривного навчання персоналу роботі в умовах ринку, освоєння підприємницького менеджменту, забезпечення соціальної відповідальності управління. Вирішальне значення має і поширення досвіду передових підприємств та фірм.

Що ж до державних підприємств, які поки що не в змозі забезпечувати стабільну роботу, то довгострокові інтереси тут нерідко губляться за поточними справами, центр ваги владних повноважень зміщений у бік директорів підприємств, а відповідальність служб та учасників за діяльність підприємства розпорошена і не знаходить належного персонального вираження. Трудовий колектив недостатньо представлений у структурі управління підприємством, що збільшує і без того істотну втрату ефективності використання трудового потенціалу. Тому основна стратегія управління такими підприємствами має передбачати створення умов і стимулів для консолідації інтересів усього колективу, збалансованості повноважень і відповідальності керівництва.

Дослідження і практичний досвід переконують у тому, що державі в особі її центральних, галузевих та регіональних органів влади (поряд із визначенням науково-технічних, соціально-економічних пріоритетів, розвитком фундаментальних наук, освіти і культури тощо) слід приділяти цілеспрямовану увагу створенню умов для організації та ефективної роботи великих підприємств — незалежно від форми їхньої власності. Отож, розробляючи стратегію економічних перетворень, необхідно виходити з того, що основу національної економіки мають становити великі підприємства, об'єднання, фірми, здатні розв'язувати сучасні проблеми науково-технічного забезпечення та розвитку, працювати у вітчизняному середовищі, виходити на міжнародні ринки і конкурувати з великими зарубіжними компаніями. Ніші ж як вітчизняного, так і зарубіжного ринків, вільні від інтересів великих підприємств, можуть і повинні бути зайняті середніми та дрібними підприємствами, бізнесовими структурами.

Для стратегічно важливих державних підприємств, які потребують сьогодні дотацій, варто запропонувати введення державного замовлення, забезпеченого фінансовими ресурсами самих замовників, а роль держави, як і місцевих органів влади, у цьому питанні звести до координації та забезпечення гарантій. Потрібно оптимізувати і використання виділених коштів державної підтримки шляхом їх перерозподілу на користь тих підприємств, котрі працюють краще. Треба істотно поліпшити кадрове забезпечення діяльності через пошук і виховання перспективних керівників, розробку спеціальної державної та регіональної програм навчання і стажування керівних кадрів на вітчизняних підприємствах, у закордонних центрах і фірмах. Дієвою підмогою у цій справі може бути така форма навчання кадрів, як економічні семінари, клуби з проблем, вищі школи засвоєння новітніх досягнень науки та практики (наприклад, на базі академічних установ, університетів, галузевих науково-дослідних інститутів і передових підприємств).

Одним з найважливіших напрямів може стати виробниче і господарське кооперування під обов'язковим контролем держави та громадськості підприємств і виробництв не тільки різних галузей, а й різних форм власності, — з метою відродження нині не діючих або збиткових підприємств. При цьому не виключається співучасть структур різних рівнів у прийнятті та реалізації рішень, але вже не у вигляді прямого управління, а опосередковано, через інвестиції, придбання пакетів акцій тощо.

Основним осередком тут може бути моно- чи багатопрофільна компанія, яка допускає будь-які форми власності та участі в управлінні структурами, що сприяють поліпшенню організації виробництва, досягненню рентабельності і необхідного рівня інвестування процесу відтворення. Ідея організації таких компаній полягає у тому, щоб не чіплятися за принцип збереження підприємств — юридичних осіб, а, використовуючи ті позитивні можливості, що є у кожного підприємства чи в його складових частинах, домогтися найбільшої їх реалізації. Цей процес має бути поетапним, у міру дозрівання умов, наявності кадрів відповідного рівня, обов'язкової поетапної оцінки результатів. З часом це дасть можливість поліпшити ситуацію на кожному такому підприємстві в цілому.

Дуже важливий напрям розвитку ділової активності, зростання ефективності роботи підприємства, детінізації економіки — зменшення податкового тягаря. Сьогодні часто стверджують, що податки в Україні гальмують процес піднесення виробництва. Це і так, і не так. У деяких державах з перехідною економікою, які демонструють стійкі та швидкі темпи економічного зростання, податки значно вищі, ніж в Україні. Такі держави, внаслідок вагомих надходжень до бюджету, мають змогу краще фінансувати розвиток людського капіталу і технологій. Завдяки цьому вони підвищують ефективність виробництва, вирішують соціальні питання.

Отже, справа в іншому. Ділову активність пригнічують не стільки суми стягнених податків самі по собі, скільки кількість їх видів, заплутаність, великі витрати праці та часу, фактичне безправ'я платників податків, гіпертрофовані права органів, що займаються всілякими перевітками, і атрофовані права суб'єктів господарської діяльності.

Тому слід прагнути знижувати податковий тягар на підприємства передусім шляхом спрощення процедури, пов'язаної з технікою і витратами на стягнення податків. Саме тут — важливе поле діяльності для фахівців і один з головних шляхів удосконалення податкової системи, більш цивілізованого вирішення питань підвищення ефективності роботи підприємств.

Для України надзвичайно велике значення мають енергетичні проблеми економіки. Вони хвилюють сьогодні все суспільство, оскільки справлятимуть дедалі зростаючий вплив на загальний стан справ у країні. Тому необхідно терміново приступити до реального вирішення питань паливно-енергетичного комплексу. Черговою спробою в даному напрямі є розробка «Енергетичної стратегії України до 2030 року». І вже на цьому етапі для створення передумов, а відтак і реалізації ефективної стратегії в галузі енергетичного забезпечення економіки необхідно об'єктивно оцінити стан справ в енергетиці, визначити основні напрями забезпечення енергетичної безпеки і механізми її досягнення.

Особливе значення для підвищення ефективності промислового виробництва має стимулювання інтеграції промислового потенціалу прикордонних регіонів. Вони можуть утворювати економічний простір для спільної діяльності національних підприємств сусідніх держав, а також виступати, у разі необхідності, буферною зоною на шляху просування виробничих ресурсів на їхні внутрішні і зовнішні ринки.

Основними завданнями інтеграції промислових потенціалів прикордонних регіонів є забезпечення економічної стабілізації і піднесення регіонів, розвитку регіональних ринків продукції техніко-технологічного призначення. Особливості вирішення цих завдань чималою мірою визначаються галузевою структурою прикордонних регіонів, рівнем їх наукової, технологічної і кадрової забезпеченості.

Говорячи про розвиток цих зв'язків, варто звернути увагу на необхідність використання насамперед таких характерних моделей співробітництва, як: експортно-орієнтована інноваційна модель економічного розвитку, що забезпечує підвищення науково-технічного потенціалу прикордонних регіонів; інтеграційна модель, що ґрунтується на поновленні старих і розвитку нових коопераційних зв'язків, в основі яких лежить «сировинна» структура експорту; інтеграційна модель, що забезпечує поглиблення спеціалізації і кооперації у створенні готового продукту, який користується попитом на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Саме життя вимагає нагального розв'язання цих проблем. Для цього сьогодні є всі можливості. Передусім необхідно розробити і почати здійснювати середньострокову (до двох-трьох років) програму подальших ринкових перетворень в Україні, що забезпечили б закріплення досягнутих позитивних тенденцій в економічній сфері і реалізацію нових можливостей. Така програма має обов'язково супроводжуватися суттєвими досягненнями соціального характеру, а її виконання можна було б вважати завершальним етапом, мабуть, найскладнішого в нинішніх умовах стартового періоду соціально-економічного становлення промислового комплексу незалежної України.

Однак навіть після реалізації запропонованої короткострокової програми соціально-економічного характеру показники функціонування промислового комплексу, мабуть,

будуть ще далекі від необхідних для ефективного розвитку економіки і соціальної сфери, забезпечення високого рівня життя населення. Тому треба ставити кардинальне завдання — досягнення рівня життя основної частини працівників промислового комплексу, що перевищував би рівень життя у початковий період незалежності України. Одночасно слід визначити й основні тенденції розвитку промислового виробництва у XXI столітті. Для цього варто скористатися накопиченим досвідом прогнозування і перспективного планування соціально-економічного розвитку і розробити Концепцію перспективного розвитку промисловості на чергові 10—20 років. Причому доцільно було б зробити її складовою частиною аналогічної загальнодержавної і сукупності регіональних концепцій.

Така концепція має охоплювати основне коло перспективних проблем технологічного, економічного, екологічного і соціального характеру, інвестиційного і кадрового забезпечення, окреслювати шляхи і організаційний механізм їх розв'язання, визначити роль трудових колективів, центральних, галузевих і регіональних органів влади в цих процесах, враховувати внесок науки і системи освіти у поступальний збалансований розвиток промислового комплексу України.

© АМОША Олександр Іванович. Член-кореспондент НАН України. Директор Інституту економіки промисловості НАН України (Донецьк). 2002.